

AZ INFORMÁCIÓS FORRÁSOK SZEREPE A BIOLÓGUSOK SZAKMAI TÁJÉKOZÓDÁSÁBAN

Szentirmai László

József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára

A József Attila Tudományegyetem /JATE/ Központi Könyvtára 1970 elején a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Tudományok Osztálya megbízásából és annak támogatásával kérdőíves felmérést végzett az országban dolgozó biológus kutatók és oktatók szakmai tájékozódásáról és információs forrásaikról. A megfelelő mintát a Biológiai Tudományok Osztálya választotta meg, s ennek megfelelően küldött ki 250 kérdőívet az MTA kutatóintézeiteiben, a tudomány- és orvostudományi egyetemek biológiai tanszékein dolgozó kutatóknak és oktatóknak, valamint az egyéb intézményekben /Múzeum, Agráregyetem/ működő kutatóknak. 243 értékelhető kérdőív érkezett vissza. A kódolás után az adatokat lyukszalagra rögzítettük és a JATE Kibernetikai Laboratóriumának MINSZK-22 számítógépén dolgoztattuk fel. Valamennyi objektív adat bontásában kétdimenziós táblákat kaptunk.

Vizsgálatunkat egyrészt az tette szükségessé, hogy a biológiai tudományok területén a kooperációs körben a koordináló feladatot az MTA Könyvtára /időlegesen/ és a JATE Központi Könyvtára látja el. A megfelelő kooperáció kialakításához, valamint ahhoz, hogy az állománygyarapítás egyeztetésén túl tudjunk lépni, feltétlenül szükséges a szakirodalmat igénylő kutatók és oktatók tájékozódási és olvasási szokásait, valamint szakmai tájékozódási forrásait ismernünk. A munkát másrészt az is sürgette, hogy 1971-ben megkezdte tudományos tevékenységét az MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpontja, s a többi intézetben dolgozó kutatók szakirodalmi ellátásához meg kell szervezni a Kutatóközpont könyvtárát és annak információs rendszerét. Felmérésünk adatai ehhez is segítséget nyújtanak.

Az ismert vizsgálati módszerek közül a postán elküldött kérdőívet választottuk. Az interjús módszert, amely esetleg még árnyaltabb képet adott volna a vizsgált területről, el kellett vetnünk, mert a különböző munkahelyen dolgozó oktatók és kutatók elérése, va-

lamint az időpontok egyeztetése nemcsak nagyszámu előre felkészített munkatárs bevonását igényelte volna, hanem rendkívül időigényes és költséges vállalkozás is. A külföldi igénykutatások esetében is többségében kérdőívet használtak, a mi vizsgálatunkban is ez mutatkozott a legmegfelelőbb módszernek.

Kérdőívünk 8 oldalon 66 kérdést tartalmazott. A személyes megbeszélés hiányában néhány soros bevezetőben vázoltuk vizsgálatunk célkitűzését.

Az első kérdéscsoport a személyi adatokra és a nyelvismeretre vonatkozó kérdéseket tartalmazta. Kitértünk arra, hol dolgozik a megkérdezett, milyen beosztásban, mennyi ideje. Mi az életkora, neme és melyik egyetemen szerezte diplomáját. Milyen nyelven beszél vagy olvas rendszeres szótárhasználattal.

Második kérdéscsoportunk arról tájékoztatott, mekkora otthoni szakkönyvtárral rendelkeznek a megkérdezettek, s milyen szakfolyóiratokra fizetnek elő, vagy milyeneket kapnak tagdíj fejében.

A harmadik és negyedik kérdéscsoport alkotja tulajdonképpen vizsgálatunk gerincét. Ebbe a két csoportba tartozó kérdésekre adott válaszok tájékoztattak arról, milyen forrásokat használnak a biológus kutatók és oktatók szakmai tájékozódásukhoz, s hogyan értékelik azok fontosságát akkor, ha általános tájékozódásra vagy ha jelenlegi /illetve a megkérdezés időpontjában végzett/ kutatásaikhoz van szükségük információra.

A következő kérdéscsoportunk adatai az olvasással töltött idő és hely elemzését tették lehetővé, majd a továbbiakban a igénybevett dokumentációs szolgáltatásokra tértünk ki.

A hatodik kérdéscsoport keretében a megkérdezettek kifejtették igényeiket mind az információszerzéssel, mind a könyvtári és dokumentációs szolgáltatásokkal kapcsolatban. Végül közölhették egyéb megjegyzéseiket és javaslataikat.

A szakmai tájékozódás kétféle forrása

Ujabbban a tudományos kutatás módszertani szakirodalmában a tájékoztatás és tájékozódás releváns és heurisztikus megkülönböztetésével találkozunk. LECLERCQ /1/ a tudományos kutatást elősegítő dokumentáció funkcióit elemezve megállapítja, hogy a dokumentációnak kétféle feladatot kell teljesítenie. Az egyik a kutatás tárgyához tartozó már meglévő ismeretek "minden haszontalan részlettől" megszabadított formában való közlése, ez a releváns dokumentáció; a másik olyan analógiákra, extrapolációkra, megközelítésekre, általánosításokra vonatkozó információk, adatok közlése, melyek a felfedezés irányába vezethetnek: ez a heurisztikus dokumentáció /2/.

A vizsgálatunk során nyert adatokat a releváns és heurisztikus tájékozódás forrásai szerint csoportosítottuk. Kérdőívünkön külön kér-

déscsoportban szerepeltettük a felsorolt tájékoztatói forrásokat, s a megkérdezetteknek aszerint kellett a felhasznált szakirodalmi forrásokat értékelniük, hogy általános szakmai tájékozódásuk megszerzésében, illetve jelenlegi kutató munkájukhoz hogyan tudják azokat hasznosítani.

1. AZ ÁLTALÁNOS SZAKMAI TÁJÉKOZÓDÁS FORRÁSAI

A tájékoztató forrásait két nagy csoportra osztottuk: írott források és verbális közlés. A szakirodalmat ismét tovább osztottuk:

a/ elsődleges /információ-hordozó/ kiadványfajták: szakfolyóiratok, kongresszusi anyagok, jelentések;

b/ másodlagos, azaz szekunder jellegű irodalom: monográfiák, tankönyvek, évkönyvek, enciklopédiák, szaklexikonok, kézikönyvek, szemlék, referáló folyóiratok, indexek, szakbibliográfiák.

A megkérdezettek a felsorolt információs forrásokat fontossági sorrendjükben 1-5-ig rangsorolták: 1. fontos, 2. hasznos, 3. kevésbé hasznos, 4. nem használható, 5. nem olvassa, nem ismeri. Az összehasonlítás megkönnyítése érdekében az egyes tájékoztatói források fontosságának és használatának átlagértékeit kiszámítottuk és a továbbiakban ezekkel a mutatókkal dolgoztunk.

A publikációknak általában három lelőhelyét jelöltük meg: intézeti/tanszéki könyvtár, általános gyűjtőköri tudományos könyvtár és az otthoni saját könyvtár szakirodalmi állománya. Így csoportosítva az információhordozókat, bizonyos közvetett elemzést is elvégezhetünk, s a klasszikus angolszász megfogalmazás szerint: ki, hol, miért, mit olvas /3/, tulajdonképpen olvasás-szociológiai vizsgálatot is végeztünk.

1.1 A szakirodalom elsődleges forrásai

I. Szakfolyóiratok

A szakfolyóiratok közül elsősorban azoknak van információs értékük a megkérdezettek számára, amelyek az intézeti/tanszéki könyvtárban megtalálhatók. Ennek ellenére más tudományos könyvtárak folyóira-

* Mindezek a dokumentumfajták általában az elsődleges /primer/ kiadványok közé tartoznak. Tekintettel azonban arra, hogy a jelen felmérés során az értékelést a fenti felosztás szerint végezték, e besoroláson nem változtathattunk. /Szerk.megj./

tait is olvassák, s a biológus szakemberek kétharmada azokat fontosnak, illetve hasznosnak minősítette. A saját könyvtár szakfolyóirat-állománya nem lehet túlságosan gazdag és változatos összetételű, erre már a csekély számú folyóiratelőfizetésből is következtethetünk. A megkérdezettek kétharmadának az otthoni folyóiratok vagy kevésbé hasznosak, vagy nem használhatók, illetve nincs is a szakkönyvtárukban szakfolyóirat.

A "fontos" és "hasznos" értékelés egyben azt is jelenti, hogy a megkérdezett abban a könyvtárban olvassa első- és másodsorban a folyóiratot, ahova a legkedvezőbb értékitéletet fűzte.

Az intézeti/tanszéki könyvtárban található folyóiratok értékeléséből és használatából arra a következtetésre juthatunk, hogy az MTA intézeteiben és az egyéb munkahelyeken lévő folyóirat-állomány fontosabb információs értéket képvisel a kutatók számára, mint a tanszékek folyóiratai jelentenek az ott dolgozó biológusoknak.

A tudományos könyvtárakban az egyetemen dolgozó biológusok inkább olvasnak szakfolyóiratokat, mint a kutatók. A beosztottak is gyakrabban jutnak ezekben a könyvtárakban információhoz, mint a vezetők. A legfiatalabb korosztályhoz tartozó biológusok kevésbé értékelik a tudományos könyvtárak állományát, mint idősebb kollégáik. A nyelvismeret magasabb szintjével párhuzamosan megnövekszik a tudományos könyvtárak szakfolyóirat-állományának értékelése. Feltehetően arra kell gondolnunk, hogy az intézeti/tanszéki könyvtárban elsősorban a szakterületet közvetlenül tárgyaló folyóiratok találhatók meg, más könyvtárakban nemcsak a legismertebb nyelven publikált folyóiratok érhetők el, hanem a kevésbé ismert nyelven közölt kiadványok is fellelhetők. Hiszen egy tudományos könyvtárnak szélesebb körű nemzetközi kapcsolata van, mint egy intézetnek vagy tanszéknek.

Jelentős különbséget találunk a különböző intézményekben dolgozó biológusok értékelésében és használatában a tudományos könyvtárak folyóirat-állománya vonatkozásig.

Az elsődleges szakirodalmi források közül a megkérdezettek csaknem 100%-a fontosnak, illetve hasznosnak ítélte és használta az intézeti/tanszéki könyvtárban található folyóiratokat, azonban az MTA intézetei és az egyéb munkahelyek folyóirat-állományának fontosabb az információs értéke, mint a tanszékeken fellelhető folyóiratoké. A tudományos könyvtárak folyóirat-állományát a tanszékeken dolgozó biológusok tudják inkább hasznosítani. Az egyetemen dolgozó biológus tehát hátrányos helyzetben van, mert a tanszéki könyvtár mellett más tudományos /pl. egyetemi/ könyvtárat is fel kell keresnie, ha releváns információra van szüksége. Az otthoni szakkönyvtárban lévő szakfolyóiratok a megkérdezettek mintegy egyharmadának jelentenek hasznos segítséget az általános tájékozódásban.

1. táblázat

A tudományos könyvtárakban található szakfolyóiratok értékelésének és használatának megoszlása
a különböző intézményekben dolgozók válaszai alapján
/százalékban/

Értékelés	MTA intézet N = 73	Tudományegyetemi t a n s z é k N = 55	Orvosegyetemi N = 72	Más munkahely N = 43
fontos/ hasznos	61	75	75	63
kevésbé hasznos	26	22	19	30
nem hasz- nálható, nem ol- vassa	13	3	6	7
	100	100	100	100

II. Jelentések, kongresszusi anyagok

A megkérdezettek 26%-a fontosnak, 45%-a hasznosnak, 23%-a kevésbé használhatónak, 1%-a használhatatlannak tartja a kongresszusi anyagokat, jelentéseket, 5%-a nem olvassa azokat.

A fiatal biológusok kevésbé tudják értékelni a kongresszusi anyagok és jelentések információs értékét, mint idősebb kollégáik. Az MTA intézeteiben és más munkahelyen dolgozók nagyobb százalékban tartják fontosnak a jelentéseket stb., mint a tanszéken dolgozók.

1.2 A szakirodalom másodlagos forrásaiI. Referáló folyóiratok és szakbibliográfiák

A megkérdezettek által közölt adatokból számított mutató egyértelműen bizonyítja, hogy a másodlagos források közül a referáló folyóiratok és a szakbibliográfiák jelentős szerepet játszanak a tájékozódásban. A megkérdezettek 58%-a fontosnak, 35%-a hasznosnak, 5%-a kevésbé használhatónak tartja a referáló folyóiratokat. 2% nem használja sem a referáló folyóiratokat, sem a szakbibliográfiákat.

A nyelvismeret foka sajátosan befolyásolja a referálólapok és a szakbibliográfiák használatát. Azt tapasztaltuk, hogy akik beszélnek és segítség nélkül olvasnak idegen nyelven, azoknál az ismert nyelvek számának növekedésével csökken a referáló folyóiratoknak tulajdonított fontosság. Azoknál azonban, akik csak szótár segítségével tanulmányozhatják az idegen nyelvű szakirodalmat, a több nyelv ismeretével növekszik a referáló folyóiratok olvasottsága. Ebből arra következtethetünk, hogy a biológia bizonyos területén az angol mellett más világnyelven publikált közleményeknek is jelentős információs értéket tulajdonítanak, s ha nem is az eredeti tanulmányok elolvasásával, de legalább a referátumok tartalmának áttanulmányozásával törek-szenek a releváns információk megszerzésére akár az általános tájéko-zódás céljából, akár a határterületek kutatási eredményeinek tömörít-tett megismerése érdekében.

Hat fontos természettudományos lapot - köztük három biológiai referáló folyóiratot - tüntettünk fel kérdőívünkön: Science, Nature, Naturwissenschaften*, Biological Abstracts, Referativnui Zsurnal és Biologisches Zentralblatt.

A fenti lapokat használati fokuk szerint két csoportba sorol-hatjuk. Leggyakrabban igényelt a Nature /82%/, Science /76%/, és a Bio-logical Abstracts /73%/; kevésbé forgatott a Naturwissenschaften /46%/, Referativnui Zsurnal /43%/, és a Biologisches Zentralblatt /41%/.

A Nature elsősorban az MTA intézeteiben, az orvostudományi egye-temek tanszékein dolgozó biológusok, a kutatók és a beosztottak szá-mára fontos az általános tájékozódás szempontjából. Keresésre legin-kább a vezetők, legkevésbé az MTA intézetek kutatói használják.

A Science publikációi iránti érdeklődés az MTA intézeteiben és az orvostudományi egyetemek tanszékein dolgozók, a kutatók és a be-osztottak körében a legmagasabb százalékarányú. Inkább általános tá-jékozási igényt elégít ki, a jelenlegi kutatáshoz a megkérdozettek mintegy 10%-a használja.

A Biological Abstracts inkább az MTA kutatóintézeteiben és az egyéb munkahelyen dolgozóknak, valamint a vezető beosztású biológu-soknak nyújt tájékoztatást. Felhasználása a kutató munkához az egyéb intézmények /pl. muzeum/ kutatóinak és a vezetőknek a kivételével nem mutat jelentősebb eltérést.

A Naturwissenschaften nem tartozik a gyakran forgatott folyóira-tok közé. Olvasói inkább csak néha veszik kezükbe. Ennek ellenére a témát visszakeresők százaléka magasabb, mint a Nature esetében.

* A Science, a Nature és a Naturwissenschaften nem referálólap, hanem primer folyóirat. Ezeket azonban mint általános, inkább ismeretterjesztő jellegű la-pokat a felméréskor nem a szűkebb értelemben vett szakfolyóiratok közé sorol-ták, hanem használatukat a másodlagos források szintjén vizsgálták. /Szerk. megj./

A Referativnui Zsurnal legkevésbé az orvostudományok tanszékein dolgozóknak nyújt tájékoztatást. Az általános szakmai tájékozódás megszerzése érdekében leginkább az MTA kutatóintézeteiben és az egyéb munkahelyen dolgozók használják. Az oktatók kevésbé tudják hasznosítani, mint a kutatók. Hasonlóképpen a beosztottak inkább forgatják, mint a vezetők. Téma szerinti keresésre leginkább az oktatók használják. Folyamatos tájékozódás céljából általában a megkérdezetteknek 10-12%-a használja.

A Biologisches Zentralblatt-ot az általunk vizsgált referáló folyóiratok közül a legkevésbé olvassák rendszeresen. Ennek ellenére a keresés gyakoriságának százalékában a Biological Abstract után következik. Elsősorban a tudományegyetemi oktatók, a vezetők és az egyéb munkahelyen dolgozó biológusok használják. Ennek feltételezhető oka részben a német nyelv ismeretének viszonylag magas százaléka és az ide vezető nagyszámu szakirodalmi hivatkozás.

Elsősorban az angol nyelvű folyóiratok iránt mutatkozik érdeklődés. A kutató munka szempontjából a Biological Abstract a legfontosabb, a Science és a Nature inkább az általános szakmai tájékozódást elégíti ki. A Biologisches Zentralblatt fontossága abban mutatkozik, hogy bár olvasottsága nem széles körű, de akik olvassák, azoknak jelentős százaléka keres vissza benne meghatározott témát.

II. Monográfiák, tankönyvek

A biológus szakemberek tájékozódásában a könyvek kisebb, de nem elhanyagolható szerepet játszanak, mint a folyóiratok. A megkérdezettek 50%-a fontosnak, 30%-a hasznosnak, 15%-a kevésbé használhatónak, 2%-a használhatatlannak ítéli a monográfiákat, tankönyveket, 3%-a nem igényli olvasásukat.

A fontossági paraméterből ítélve, a könyveket legkevésbé az MTA intézeteiben dolgozók és az orvostudományi egyetemek tanszékeinek kutatói és oktatói igénylik, leginkább az egyéb munkahelyek és a tudományegyetemi tanszékek biológusai használják. E két munkahely dolgozóinak adataink szerint, saját könyvtárukban is jelentős könyvvállományuk van. A tanszéki könyvtár állományának elégtelen voltára utal, hogy mindkét egyetem tanszéki biológusai fontosnak és hasznosnak ítélik a tudományos könyvtárak állományát, tehát - mint korábban a folyóiratokkal kapcsolatban tapasztaltuk - azt kell megállapítanunk, hogy a tanszéki oktatók és kutatók nemcsak munkahelyük és esetleg saját szakkönyvtárakra támaszkodnak oktató és kutató munkájukban, hanem nagyobb százalékban igénylik más könyvtárak szolgáltatásait, mint az MTA kutatóintézeteinek és az egyéb munkahelyeknek biológusai.

A könyvek fontosságának és használatának megítélésében nemcsak az oktatás és kutatás differenciált tájékozódási igényeire kell gondolnunk, hanem a tanszéki könyvtárak fejlesztésének nehézségeire is. Amíg tehát a folyóiratok olvasási szokásainak kialakulásában a munkahelyi könyvtár dominálóbb szerepet játszik, mint az egyéb könyvtárak

által nyújtott tájékoztatói lehetőség, addig a könyvek esetében nem tehetünk ilyen egyértelmű megállapítást.

2. táblázat

Monográfiák, tankönyvek információs értékének megítélése /százalékban/

Értékelés	Intézeti/tanszéki könyvtárban található	Tudományos monográfiák, tankönyvek	Saját
fontos	50	21	30
hasznos	30	41	33
kevésbé hasznos	15	30	23
nem használható	2	4	10
nem olvassa	3	4	4
	100	100	100

Meg kell jegyeznünk, hogy a nyelvismeret szintjének és az ismert nyelvek számának növekedésével ugrásszerűen emelkedik a monográfiáknak és a tankönyveknek a fontossági mutatója.

III. Szemlék, évkönyvek

A szemléket és évkönyveket kisebb százalék tartja fontosnak és hasznosnak, mint a monográfiákat, tankönyveket. Elsősorban az intézeti/tanszéki könyvtárban megtalálható szemléket és évkönyveket olvassák a megkérdezettek.

Az életkor sajátos módon befolyásolja ennek a kiadványtípusnak az igénylését. Az életkor növekedésével párhuzamosan kedvezőbb a mindhárom könyvtártípusban található szemléknek és évkönyveknek tulajdonított fontossági mutató, ugyanakkor növekszik azoknak a százaléka is, akik viszont egyáltalán nem tartják használhatónak ezeket a kiadványokat.

Ezt az információhordozó publikációt mindhárom könyvtártípusban a tudományegyetemi tanszékeken és az egyéb munkahelyen dolgozók lényegesen nagyobb százalékban használják, mint az MTA intézeteiben és az orvostudományi egyetemeken alkalmazott biológusok.

IV. Enciklopédiák, szaklexikonok, évkönyvek

Legnagyobb százalékban a tanszékeken dolgozó oktatók és kutatók használják gyors adatmegállapításra, emlékezet felfrissítésre ezeket a segédkönyveket. A vezetők közül is többen nyulnak a segédkönyvekhez, mint a beosztottak. Véleményünk szerint ebben az is közrejátszhat, hogy az intézet-, illetve tanszékvezetők szobájában megtalálhatók a legfontosabb segédkönyvek; ezekből tehát minden fáradság nélkül kikereshetők a szükséges információk.

A megkérdezettek 19%-a fontosnak, 44%-a hasznosnak, 29%-a kevésbé használhatónak minősíti a segédkönyveket. 4% nem tudja hasznosítani, s ugyancsak 4% nem is használja ezeket.

V. Hazai dokumentációs irodalom

A szakirodalom másodlagos forrásai közül a hazai dokumentációs irodalomnak jut legkisebb szerep a megkérdezettek tájékozódásában. Leginkább a tudományegyetemi tanszékeken dolgozók használják, legkevésbé információt az orvostudományi egyetemek biológusai számára nyújt. Oktatók inkább felhasználják, mint a kutatók. Az idegen nyelven nem beszélők nagyobb százaléka veszi igénybe. A beszélt nyelvek számának növekedésével csökken a hazai dokumentációs irodalomnak tulajdonított fontosság.

1.3 A szóbeli információ szerepe az általános szakmai tájékozódásban

Az információs forrásokban való tájékozódás vizsgálatai és az igénykutatások általában az írásos információk felhasználásának gyakoriságára és az írásos információ iránti igényre terjedtek ki. A szóbeli csatorna tényleges értékének meghatározásához kevés támpontot nyújtottak, jóllehet közismert, hogy a szóbeli információcsere kötött /előadás, ankét, értekezlet/ és kötetlen /munkatársakkal, vezetőikkel folytatott beszélgetések, szakértői konzultációk, "folyosói" eszmecsere/ formában egyre inkább terjed és a tudományos kutatás módszereinek egy része is e formák körül kristályosodik ki /pl. team-munka, tudós-körök stb.//4/.

Kérdőívünkön a szóbeli tájékozódás jelentőségére vonatkozóan négy kérdést szerepeltettünk: szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás; előadások, ankétok, konferenciák, kongresszusok; hazai tapasztalatcsere; külföldi tanulmányut.

I. Külföldi tanulmányut

A szóbeli tájékozódás fontosságának megítélésében a külföldi tanulmányut áll az élen. /Hozzá kell tennünk, hogy a külföldi tanulmányut nem sorolható egyértelműen a verbális információszerzés kategóriájába, különösen, ha nagyobb idővolumen áll a kutató rendelkezésére, s a külföldi intézetben alkalma van kísérleteket is folytatni./

A fontossági mutatót tekintve a megkérdezettek a külföldi tanulmányutnak olyan jelentőséget tulajdonítottak, mint az intézeti/tanszéki könyvtárban található folyóiratok információs értékének. A kutatók valamivel nagyobb százaléka tartja fontosnak a külföldi tanulmányutat, mint az oktatók; a vezetők is hasznosabbnak tartják, mint a beosztottak. A nyelvismeret és az ismert nyelvek számának növekedésével párhuzamosan emelkedik a külföldi tanulmányut információszerző szerepének értékelése.

II. Szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás

Peltételezésünk a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatást tekintve nem egészen vált be. Ugy gondoltuk, hogy a referáló folyóiratokat, szakbibliográfiákat sokkal fontosabbnak tartják, mint a szakemberek interperszonális kommunikációját, arra azonban nem gondoltunk, hogy a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatásnak is nagyobb fontosságot tulajdonítanak, mint az intézeti/tanszéki könyvtárakban található monográfiáknak. DERINÉ /5/ vizsgálata szerint az ELTE kémikusai a monográfiákat és a referáló folyóiratokat is a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás elé helyezik.

Az életkor növekedésével párhuzamosan csökken a szóbeli tájékozódás iránti igény: a 30 év alatti biológusok 63%-a ítélte fontosnak, 50 év felett csak 38%. A nők inkább igénybeveszik a személyes kommunikáció nyújtotta információs lehetőségeket, mint a férfiak. Elsősorban az orvostudományi tanszékek biológusai tartják fontosnak a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatást, őket követik az MTA intézeteiben dolgozó kutatók, majd a tudományegyetemek és az egyéb munkahelyek biológusai.

III. Előadások, ankétok, konferenciák, kongresszusok

Az előadásokon, ankétokon, konferenciákon, kongresszusokon szerezhető szóbeli információnak tulajdonított fontosság és felhasználás átlagértéke alig valamivel marad el az intézeti/tanszéki könyvtárban található monográfiák, tankönyvek mutatója mögött. Elsősorban az oktatók és a vezetők kapnak a fenti rendezvényeken hasznos információt. Leginkább a tudományegyetemi tanszékeken dolgozók, legkevésbé az egyéb munkahelyek kutatói profitálnak az előadásokon és egyéb rendezvényeken elhangzott információkból.

2. táblázat

A különböző intézményekben dolgozók megoszlása
a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás információs értékének
megítélése szerint
/százalékban/

Érté- kelés	MTA intézet N = 73	Tudományegyetemi t a n s z é k N = 55	Orvosegyetemi N = 72	Más munkahely N = 43
fontos	60	49	68	42
hasznos	34	44	31	37
kevésbé hasznos	3	7	1	14
nem használ- ható	3	-	-	7
	100	100	100	100

IV. Hazai tapasztalatcsere

A hazai tapasztalatcsere információs értékének mutatója az intézeti/tanszéki könyvtárakban található monográfiák, tankönyvek és az intézeti/tanszéki könyvtár állományában lévő szemlék és évkönyvek paramétere között helyezkedik el: közelebb a könyvek információs értékének megítéléséhez, mint a szemlékhez és az évkönyvekhez.

A hazai tapasztalatcsere elsősorban az oktatók és a beosztottak számára jelentős. Az életkor növekedésével csökken az ilyen jellegű információszerzés fontossága és igénybevétele. Az orvostudományi tanszékek biológusai igen magasra értékelik a hazai tapasztalatcsere szerepét az általános szakmai tájékozódásban. Lényegesen kisebb fontosságot tulajdonítanak a tapasztalatcsereének a tudományegyetemi oktatók és kutatók, valamint az MTA intézeteinek biológusai. Legkevesebb információt az egyéb munkahelyen dolgozók számára nyújt a hazai tapasztalatcsere.

2. A KUTATÓ MUNKÁHOZ SZÜKSÉGES TÁJÉKOZÓDÁS FORRÁSAI

A kutató munkához szükséges tájékozódás forrásainak vizsgálata - véleményünk szerint - azt mutatja, hogy a megkérdezettek nehezen igazodnak el a kiadványáradatban, és ösztönös védekezésként az írott információval szemben előnyben részesítik a verbális közlést.

Az informatika néhány éve foglalkozik a redundancia problémájával. "A redundancia: felesleges részeket információk érték nélkül vagy szükségesnél több kifejezési eszközzel. A tartalmi és nyelvi redundancia korlátozása, minimálisra való csökkentése redukcióval érhető el." /6/ A kutató tudós heurisztikus tájékozódása során gyakran merít más tudományterület eredményeiből. Az ilyen tájékozódásban még nagy szerepe van a véletlennek. "A tudományos tájékoztatás mai gyakorlatában az egy tudományos diszciplínához igazodó, illetve az egy kutatási témát szolgáló tájékoztatás az uralkodó." /6/ Ha tehát a kutató tudós a felfedezés érdekében más tudományterületről kénytelen információt beszerezni, szakterületének tájékoztatása nehezen tud segítségére sietni, a redundancia miatt nehezen tájékozik, s ezért sok esetben a véletlenre van bízva, milyen értékű információhoz jut. Mindez az interdiszciplináris tájékoztatás hiányából adódik. A kiadványáradatból eredő redundancia problémáit és a véletlenszerű tájékozódást csak az irányított interdiszciplináris tájékoztatás tudná kiküszöbölni.

Az általános szakmai tájékozódáshoz hasonlóan a heurisztikus tájékozódás is gyakran és talán intenzívebben merít a verbális közlés nyújtotta lehetőségekből. Ugy gondoljuk, bár ez nehezen mutatható ki egyértelműen adatainkból, a heurisztikus jellegű információkeresésben a szóbeli közlés segít a véletlen szerepét csökkenteni. A konzultációk, előadások, ankétok, tapasztalatcsere és a külföldi tanulmányutak a kutató tudósok figyelmét ráirányíthatják azoknak az analóg kutatásoknak /módszereire, extrapolációkra, közelítésekre és általánosításokra vonatkozó adatokra, amelyek az interdiszciplináris tájékoztatás hiányát annak megvalósításáig némileg pótolhatják.

Az MTA kutatóintézeeteiben dolgozó biológusok a kutatómunkához szükséges tájékozódási források közül a szakfolyóiratokat helyezik az első helyre. Ezt követi a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás, a külföldi tanulmányut, majd a referáló folyóiratok és szakbibliográfiák, valamint előadások stb. tájékoztatási anyagának felhasználása. Középheletet foglalnak el a monográfiák és a tankönyvek, a hazai tapasztalatcsere, valamint a jelentések, kongresszusi anyagok. Legkevésbé értékelt tájékozódási források: a szemlék, évkönyvek, enciklopédiák és egyéb segédkönyvek, s legvégül a hazai dokumentációs irodalom. Ha összehasonlítjuk a szakmai tájékozódás megszerzéséhez és a kutató munkához szükséges tájékozódási források fontosságának és használatának értékelését, a sorrendben lényeges eltérést nem találunk.

Az egyetemek tanszékein működő oktatók és kutatók tájékozódási forrásainak elemzéséből megállapíthatjuk, hogy a kutatómunkához a tudományegyetemen inkább használják a referáló folyóiratokat és szakbibliográfiákat, mint az orvostudományi egyetemek tanszékein. Az előadásoknak, konferenciáknak, kongresszusoknak nagyobb szerepük van a tudományegyetemi biológusok tájékozódásában, mint az orvosokéban. Inkább van szükségük gyors adatmegállapításra, mint az orvosoknak. Ezt mutatja a segédkönyvek kedvezőbb értékelése és gyakoribb használata. Ezzel szemben az orvosok nagyobb fontosságot tulajdonítanak a verbális információknak: jobban igénylik a szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatást és többre értékelik a hazai tapasztalatcsereét, mint a

tudományegyetemi biológusok. A gyors adatmegállapítás helyett inkább használnak monográfiákat és tankönyveket.

A kutatómunkához szükséges tájékozódási források fontosságának megítélésében és használatában az orvostudományi egyetemek tanszékein dolgozó biológusok inkább az MTA intézeteiben működő kutatók szakmai tájékozódási szokásaihoz állnak közelebb.

A tudományegyetemi biológusok az általános szakmai tájékozódáshoz használt források közül első helyen említik a verbális közlés fontosságát, második helyen a primer szakirodalmi forrásokat, harmadik helyen a szekunder jellegű szakirodalmi forrásokat. Kutatómunkájukhoz azonban inkább használják a primer irodalmat, s csak ezután következik a verbális információ említése. Az orvosoknál mindkét tájékozódásban a szóbeli közlésnek van elsődleges szerepe, majd a primer és a szekunder jellegű szakirodalmi források használata következik.

Az egyéb munkahelyen dolgozó kutatók általános szakmai tájékozódásához és kutatómunkájukhoz szükséges információs források értékelésének és használatának elemzése azt mutatja, hogy az általános tájékozódásnál első helyen áll a verbális közlés, második helyen a szakirodalom primer forrásai, míg a kutató munkához szükséges tájékozódásban fordított az értékelés és a felhasználás. A szakemberektől szerzett szóbeli információnak kisebb fontosságot tulajdonítanak és kevésbé igénylik azt, mint a korábban említett három másik intézménytípus munkatársai, ezzel szemben jobban tudják hasznosítani a monográfiák információit.

Ha a kutató munkához szükséges tájékozódás forrásait a megkérdezettek értékelése szerint összegezzük, a következő sorrendet kapjuk:

1. szakfolyóiratok,
2. külföldi tanulmányut,
3. referáló folyóiratok, szakbibliográfiák,
4. szakemberektől szerzett szóbeli tájékoztatás,
5. előadások stb.,
6. monográfiák, tankönyvek,
7. hazai tapasztalatcsere,
8. jelentések, kongresszusi anyagok,
9. enciklopédiák, egyéb segédkönyvek,
10. szemlék, évkönyvek,
11. hazai dokumentációs irodalom.

Vizsgálatunk alapján kisebb különbség mutatható ki az azonos munkahelyen dolgozó biológusoknak az általános tájékozódáshoz, illetve a kutatómunkához szükséges tájékozódási források használatában, mint a különböző munkahelyen működő kutatók és oktatók tájékozódási szokásaiban és igényeiben.

A tájékoztatói források fontosságának és használatának mutatója kedvezőbb, ha azok nem az általános szakmai tájékoztatóhoz, hanem a konkrét kutató munkához szükségesek.

A szakirodalmi tájékoztatói források fontosságának értékeléséből és használatából, valamint a tájékoztatói szokások elemzéséből két fontos következtetést vonhatunk le. Az egyik informatikai jellegű, a másik a tudományszervezés hatáskörébe tartozik.

Az interdiszciplináris tájékoztatás megszervezése az informatika feladatkörébe tartozik. Az interdiszciplináris tájékoztatást elsősorban az általános gyűjtőkörű és más tudományos könyvtárak tudnák megoldani egyrészt az állományukban található referenz-könyvek segítségével és a rokottományok szakirodalmával, másrészt az országos tudományos kooperációs körök közötti együttműködéssel, a kiépítendő szolgáltatások közvetítésével. Tudományszervezési feladatnak tekintjük a kutató tudósok verbális információs igényeinek fokozottabb ki-elégítését egyrészt oly módon, hogy szociológiai módszerrel megvizsgálják a különböző intézmények munkahelyi klímáját, milyen mértékű az interperszonális kommunikáció, személyi konfliktus nem okoz-e zárlatot a közlés csatornájában. Másrészt figyelembe véve a szóbeli közlés iránti igényt: több előadás, konferencia, kongresszus rendezésével, tapasztalatcsere és külföldi tanulmányuton való részvétel lehetőségének bővítésével kell elősegíteni a kutatók és oktatók szakmai tájékozódását.

Összegezve: fokozni kell a szakirodalmi ellátottságot és meg kell teremteni a lehetőséget a szóbeli tájékoztató iránti igény ki-elégítésére, azaz meg kell találni a kétféle információs forrás közötti helyes arányt.

I R O D A L O M

- /1/ LECLERQ, R.: Traité de la méthode scientifique. Paris, Dunod, 1964. 101 p.
- /2/ V.Ö. GYÖRE P.: A tudományos alkotómunka kétféle tájékoztatási szükséglete. OKDT Bp. 1966. Népművelési Propaganda Iroda, 114 p.
- /3/ Encyclopedia of Educational Research. A Project of the American Educational Research Association. Ed.: Chester W. Harris, New York, Macmillan, 1960. 1086 p.
- /4/ BUZA P.: Mennyit ér a szóbeli információ? = Ipargazdaság, 23.k. 6.sz. 1971. p. 10.
- /5/ DÉRI M.: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem kémiai tanszékein dolgozó kutatók tájékozódási és olvasási szokásai és a szakirodalmi tájékozódás iránti igény. Budapest, 1964. 54 p. /A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 23./
- /6/ R. MARINOVICH, S.: A "két kultúra" és a tudományos tájékoztatás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 18.k. 3.sz. 1971. p.167-171.

SZENTIRMAI, L.: The role of information sources for biologists in gathering professional knowledge

The Library of the József Attila University /Szeged/ was charged with a survey by the Department on Biological Sciences of the Hungarian Academy of Sciences. The survey applied the questionnaire method to find out what kind of information sources are used by selected groups of Hungarian biologists /research workers and teaching staff/, and what is the role of these sources in the professional knowledge and in the concrete research work. From the 250 questionnaires distributed 243 were sent back, the data were processed by computers into two-dimensional tables.

Studying the significance and use of literature sources two types are to be distinguished: written sources and oral information. The persons consulted could evaluate the sources with marks 1-5. An index, compiled on the base of these evaluations made possible the comparison of literature sources used by biologists active in research institutions, university and other institutions as well as that between written publications and oral communication.

Characteristical features of answers: in getting information the most significant sources are the scientific periodicals available in the local /institutional/ library, the abstracting journals and special bibliographies /indexes/ as well as the oral information and the collection of the local library. Collections of other libraries and other printed publications are less used.

The survey revealed smaller differences between general and special information needs /necessary for general knowledge and for research work/ of biologists with the same working place than between information needs and usage of various teaching staffs and research workers acting in different working places. The index, showing the significance and usage of information sources, is more favourable if these sources are necessary for research work and not for getting general professional knowledge.

It was proved that oral information plays a surprisingly big role. Consequently - besides the increase of other information supply - great care has to be paid to the satisfaction of needs for oral communication.

СЕНТИРМАЙ, Л.: Роль источников информации в профессиональной информации биологов

По поручению Отдела Биологических наук Венгерской Академии наук библиотека Университета им. Аттилы Йожефа (Сегед) провела анкетный опрос избранной группы работающих по всей стране биологов-исследователей и педагогов, в отношении используемых ими источников информации, о роли, которую играют эти источники в общей профессиональной осведомленности и в конкретной исследовательской деятельности. Из 250 выданных анкет было получено 243 пригодных для оценки. По полученным данным с помощью ЭВМ изготовлены двумерные таблицы.

При оценке важности и полезности литературных источников профессиональной информации было сделано различие между письменными источниками и вербальной информацией. Подвергшиеся опросу лица могли оценить литературные источники по пятибалльной системе. Указатель, подготовленный на этой основе, дал возможность биологам, работающим в исследовательских институтах, на университетских кафедрах и в других учреждениях, сравнить используемые ими литературные источники, а также письменные публикации и вербальные сообщения, используемые ими с различной целью осведомления.

Характерным для профессионального осведомления опрошенных биологов является то, что из числа источников решающую роль приписывают специальным журналам, реферативным журналам и специальным библиографиям, имеющимся в местной библиотеке, а также вербальной информации и фонду местной библиотеки. Фонды других библиотек и прочие опубликованные материалы используются реже.

На основе расследования можно было выявить небольшие отклонения между общей осведомленностью биологов, работающих в одном рабочем коллективе, так же, как и в отношении оценки и использования источников информации, необходимых для исследовательских работ. В то же время между навыками и потребностями в информации преподавателей и исследователей, работающих в разных местах, наблюдается большее расхождение. Однако, не только место работы является фактором, влияющим на информационные нужды и навыки, есть еще и независимые переменные, определяющие информацию. Показатель важности и использования информационных источников более выгоден, если речь идет не об общей осведомленности, а об информации, необходимой для исследователей.

Установлено, что вербальная информация имеет неожиданно важное значение. Именно поэтому, наряду с улучшением обеспечения специально-профессиональной литературой, необходимо стремиться к удовлетворению запросов на словесную информацию.

SZENTIRMAI, L.: Die Rolle der Informationsquellen in der Fach-
orientation der Biologen

Im Auftrag der Abteilung für biologische Wissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften verrichtete die Bibliothek der József Attila Universität /Szeged/ eine Fragebogenerkundung über die von einer ausgewählten Gruppe von im ganzen Land mit Forschungs- und Lehrarbeit beschäftigten Biologen benutzten Informationsquellen und über deren Rolle in ihrer Fachorientation. Von den ausgesandten 250 kamen 243 auswertbare Fragebogen zurück, aus welchen mit Hilfe einer Rechenanlage Zweidimensionentabellen verfertigt wurden.

Bei der Bewertung der Wichtigkeit und der Benützung von fachliterarischen Quellen sind schriftliche und verbale Informationen zu unterscheiden. Die Befragten konnten die fachliterarischen Quellen mit Ziffern von 1 bis 5 bewerten. Ein aufgrund dessen verfertigter Index ermöglichte den Vergleich der von den in Forschungsinstituten, an Universitätslehrstühlen und in sonstigen Institutionen tätigen Biologen benutzten fachliterarischen Quellen sowie der für Informationen mit verschiedenen Zielsetzungen benutzten schriftlichen Publikationen und der verbalen Informationen.

Für die Fachorientation der befragten Biologen ist charakteristisch, dass von den Quellen die Fachzeitschriften der Bibliothek an ihrem Arbeitsplatz, die Referatezeitschriften und Fachbibliographien und verbalen Informationen sowie der Bestand der Bibliothek an ihrem Arbeitsplatz von für sie entscheidender Bedeutung sind. Sie nehmen den Bestand anderer Bibliotheken sowie sonstige in Druck erschienene Publikationen kaum in Anspruch.

Gemäss unserer Untersuchungen bestehen kleinere Unterschiede in der allgemeinen Orientierung und in der Bewertung und Benützung der zu ihrer Forschungsarbeit nötigen Informationsquellen bei den am selben Arbeitsplatz tätigen Biologen als zwischen den Informationsgepflogenheiten und -ansprüchen der an verschiedenen Arbeitsplätzen beschäftigten Lehrer und Forscher. Aber die Informierung wird nicht allein durch den Arbeitsplatz als Einflussfaktor bestimmt, sondern auch von sonstigen unabhängigen Variablen. Der Index der Wichtigkeit und der Benützung der Informationsquellen ist günstiger, falls die letzteren nicht zur allgemeinen Fachorientation, sondern zur Arbeit verwendet werden.

Es wurde festgestellt, dass die verbale Information eine überraschend grosse Rolle spielt. Demzufolge ist neben der besseren Versorgung mit Fachliteratur auch für die Befriedigung des Anspruchs auf verbale Information zu sorgen.